

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-72>

УДК 334.7

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ASSESSMENT OF EFFICIENCY AND FACTORS OF BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Рибак Марія Олегівна

аспірант,

Поліський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3453-1059>

Rybak Mariia

Polissia National University

Стаття присвячена актуальним питанням визначення оцінки ефективності та факторів розвитку підприємницької діяльності в Україні. Проаналізовано та систематизовано фактори розвитку підприємницької діяльності в Україні. Досліджено світовий досвід оцінки ефективності розвитку підприємницької діяльності. Пропонуються та приймаються рішення щодо способів підтримки та стимулювання підприємницької діяльності в Україні на різних рівнях державної влади. Ґрунтуючись на кількості публікацій програм урядовими органами у цій галузі, можна вважати цю проблему однією з найактуальніших у нашій країні.

Ключові слова: підприємництво, розвиток, бізнес, податкове навантаження, продукція, податковий збиток.

The article is devoted to the topical issues of determining the efficiency assessment and factors of the development of entrepreneurial activity in Ukraine. The factors of the development of entrepreneurial activity in Ukraine were analyzed and systematized. The world experience of assessing the effectiveness of the development of entrepreneurial activity has been studied. Decisions on ways to support and stimulate entrepreneurial activity in Ukraine at various levels of state power are proposed and adopted. Based on the number of publications of programs by government bodies in this field, this problem can be considered one of the most urgent in our country. Considering the large number of people employed in small businesses, dissatisfaction with the conditions of their activity and regulatory changes, the latter can become a source of social tension and bifurcations. Accordingly, the system of state management of the conditions for the development of small entrepreneurship should be aimed at predicting and preventing the use of the interests of small entrepreneurs in social protest actions. It is worth noting that the difference in the formation of the volume and structure of non-production costs in a small enterprise, compared to a large and medium one, is their significant dependence on the professionalism, biological and social characteristics of the owner, as a strategic and tactical manager of all business processes, and hired workers. The smaller the number of employees, the lower the activity of self-organization processes, and, accordingly, the greater the risk of losses caused by the actions of the company's personnel. All this is an explanation of the reasons for the significant fines that are imposed on enterprises for untimely or incorrect fulfillment of tax or contractual obligations. In conditions of increasing unevenness of the economic development of regions, districts, and settlements of Ukraine, due to a number of economic and geographical factors, the role and importance of small business entities in ensuring the development of rural, district, and urban areas is increasing. Today, the number and effectiveness of small business entities in rural areas forms the level of employment of the population, the volume of financial budgets of village councils, and accordingly the level of development of rural infrastructure, financial support for social programs, and the socio-demographic structure of the territory's population

Keywords: entrepreneurship, development, business, tax burden, products, tax loss.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років вітчизняна економіка стикається з проблемою розвитку підприємництва, ключову роль в якому відіграють малі та середні його суб'єкти. Вчені, а також урядовці та

керівники підприємств розглядають можливість підтримки малого та середнього бізнесу як вирішення цілої низки соціальних та економічних проблем. Проте, оцінюючи нинішній стан малого бізнесу в Україні, можна помітити,

що, незважаючи на активні спроби уряду внести зміни до політики та стимулювати розвиток малого підприємництва, проблема зберігається й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику оцінки ефективності та факторів розвитку підприємництва в Україні описували та досліджували такі особи, як Грудзевич Ю. [4], Кот Л. [5], Цьома В. [8], Бестужева С. [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Успіх підприємницької діяльності дуже важливий, оскільки мале підприємство, як було зазначено, становить більшу частину всіх підприємств країни і може усунути соціальну напруженість завдяки створенню нових робочих місць, зниження безробіття країни й підвищення ефективності підприємницького сектора. Зниження безробіття, надалі, може сприяти підвищенню купівельної спроможності населення, зростанню доходів та формуванню «середнього» класу в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відомо, що мале підприємство є важливою ланкою в економіці будь-якої країни, оскільки вони сприяють розвитку інноваційних технологій і здатні легко і швидко пристосовуватися до економічних змін у країні, а також, як уже було сказано, створюють робочі місця. Наприклад, у 2021 році, згідно з даними дослідження [2], частка малого та середнього підприємництва у ВВП України становила близько 21%, тоді як у європейських країнах становила від 30% до 80%. Наприклад, у Франції та Англії частка малого та середнього підприємництва у ВВП становить від 30% до 60%, а Італії навіть до 80%. Також мале

та середнє підприємство у ЄС забезпечує близько 67,4% робочих місць, коли в Україні лише 27%.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження Організації економічного розвитку та співробітництва (ОЕСР) також підтверджує, що малий бізнес є основним джерелом робочих місць. У перехідних економіках мале та середнє підприємство створюють до 45% загальної зайнятості та близько 33% ВВП країни.

Як бачимо, економічно підтвердженим фактом зміни статусу малого та середнього підприємства є його вплив на рівень зайнятості в Україні. Так, у 2021 році чисельність зайнятих працівників у суб'єктів малого підприємства становила 4319757 осіб, що становило 48% до загальної кількості зайнятих працівників в економіці України [3]. За 2015–2021 роки кількість зайнятих працівників у малому підприємстві збільшилася на 4%, при тому, що у середньому підприємстві за аналізований період вона зросла на 3%, а у великому – зменшилася на 6,7%.

Така статистика зайнятих у малому підприємстві дозволяє перетворити інтереси суб'єктів малого підприємства у політичні передвиборчі гасла та маніпулювати інтересами малих підприємців з метою тиску на державні органи влади.

Порівняння зайнятості населення за сферами економічної діяльності дозволило виявити нерівномірності видової зайнятості в малому підприємстві. Так, за даними Держкомстату, в 2021 році сумарна кількість зайнятих у сільському господарстві, добув-

Таблиця 1

Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання

Роки	Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання						Темп зміни до попереднього року, %	Темп зміни до 2013 року, %
	суб'єкти великого підприємства		суб'єкти середнього підприємства		суб'єкти малого підприємства			
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%		
2015	2383,8	24,5	3054,2	31,4	4291,2	44,1		
2016	1915,1	21,8	2766,4	31,4	4115,1	46,8	1,0	1,0
2017	1708,6	20,9	2632,7	32,2	3838,7	46,9	0,9	0,9
2018	1586,6	19,6	2650,0	32,7	3871,8	47,7	1,0	0,9
2019	1560,9	19,2	2623,8	32,2	3956,3	48,6	1,0	0,9
2020	1574,3	18,5	2784,5	32,6	4173,7	48,9	1,1	1,0
2021	1608,3	17,8	3089,7	34,3	4319,8	47,9	1,0	1,0

Джерело: побудовано автором на основі [11]

ній, переробній промисловості та будівництві становила 20,63% працівників, в торгівлі – 38,64%, транспорті – 5,82%, інформації та телекомунікацій – 6,46% інших – 28,45%. Отже один працівник у сфері виробництва формує зайнятість 2 працівників у сфері торгівлі. [2].

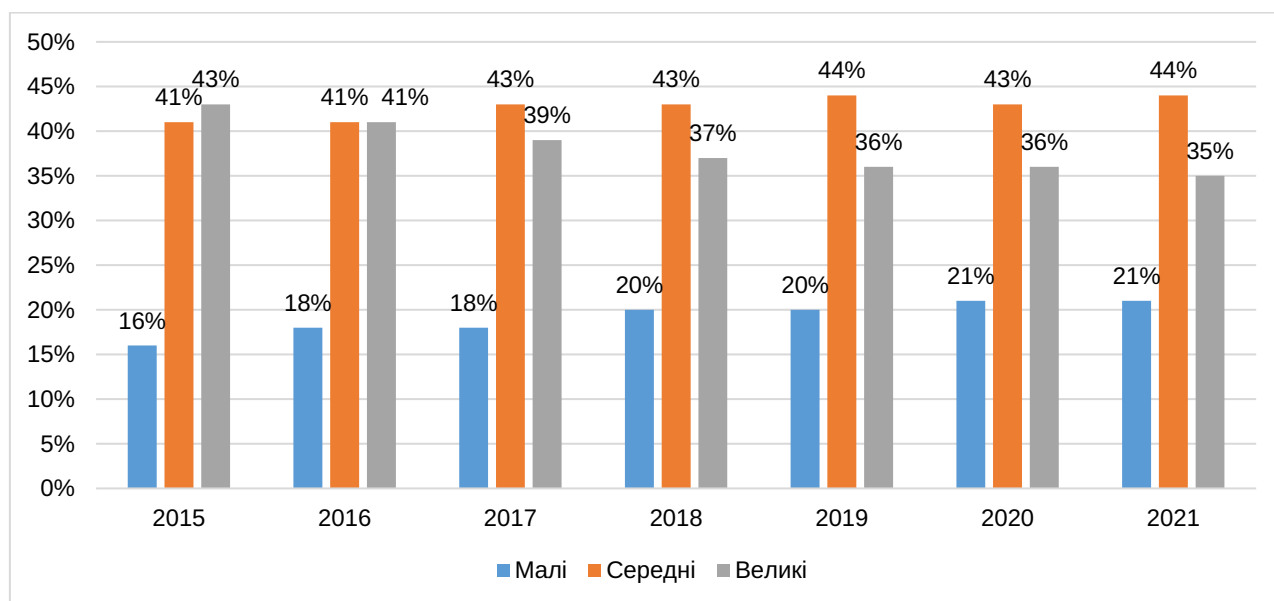
Як очевидно з таблиці 2.1, дана величина сягає 9 млн. чол. При цьому найбільша частка припадає саме на малий бізнес (4319,8 тис. чол. зайняті на малих підприємствах і 3971 тис. чол. зайняті на мікропідприємствах).

У грошовому вимірі обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами збільшився в 3 рази (з 568 млрд. грн в 2015 р. до 1839 млрд. грн в 2021 році). Частка малих підприємств в обсягах реалізованої продукції в Україні є відносно сталою і становила в 2015 році 16%, а в 2021 – 21%. За шість років участь малих підприємств у реалізації продукції збільшилась всього на 5% (рис. 1).

Така стабільність частки малих підприємств в обсягах реалізованої продукції в Україні свідчить про відносну незмінність базових умов їх діяльності. Додатковим підтвердженням відсутності державного управління (контролю, мотивації) розвитку малого підприємництва є і частка фізичних осіб підприємців у загальній кількості суб'єктів господарювання, яка протягом 2015–2021 року становила близько 80% [4]. Порівняння кількісних та вартісних показників розвитку малого

підприємства дозволяє зробити висновок про десятирічну незмінність тези про низьку продуктивність діяльності малих підприємств в Україні, яка формалізується співвідношенням 80:20, яке виражає наступний зміст: 80% всіх суб'єктів господарювання в Україні є фізичними особами підприємцями, які разом з іншими суб'єктами малого підприємництва (юридичними особами) сумарно реалізують лише 19% обсягу продукції (робіт, послуг) в Україні.

Порівняння обсягів виробленої продукції та кількості зайнятих дозволяє зробити висновок про низьку продуктивність праці в малому підприємстві. Так, в 2021 році один зайнятий у великому підприємстві виробляв за рік продукції (робіт, послуг) на суму 1556,30 тис. грн, в середньому підприємстві – 805,58 тис. грн, малому – 303,10 тис. грн [3; 8]. Низька продуктивність діяльності в малому підприємстві обумовлена низкою причин, основними із яких є низький рівень автоматизації виробництва, низький рівень попиту, демпінг на ринку, реалізація продукції (робіт, послуг) за заниженими цінами тощо. Попри наявність об'єктивних причин низької результативності діяльності малих підприємств, існує низка причин суб'єктивного характеру, пов'язана з навмисним зниженням статистики обсягу реалізованої продукції та здійсненням господарських операцій без їх відображення в обліку

Рис. 1. Частка реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств з розподілом на великі, середні та малі підприємства у 2015–2021 роках

Джерело: побудовано автором на основі [8]

малого підприємства. Такий стан діяльності малих підприємств беззаперечно вимагає змін в системі існуючого контролю за процесом формування доходів та відображення їх у звітності малих підприємств.

Вважаємо, що саме відсутність кардинальних змін, які б забезпечували прозорість діяльності малих підприємств, є причиною низької їх результативності. В країнах Європи, США, Китаю внесок малого підприємництва у ВВП країни становить більше 50%. Такий ВВП створюють більше 50% зайнятого населення країни. Такий внесок малого підприємств в розвиток економіки країн світу забезпечується як законодавчо сформованими правилами ведення бізнесу, так відповідальністю малого бізнесу за чесність та прозорість їх діяльності [5, с. 367].

Сучасною тенденцією розвитку малого підприємництва є стрімке зростання невірних витрат (оренда, збут, інші витрати). Так, з 2015 року спостерігається значний розрив між прибутком від виробництва продукції (робіт, послуг) та чистим прибутком малого підприємства (рис. 2).

У липні 2022 року стали відомі дані опитування українських підприємців про сучасні умови, фактори та ризики, що впливають на ведення бізнесу в країні, а також про перспективи у цій сфері, представлені Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Так, 71% вітчизняних підприємців вважає, що в Україні несприятливі умови для ведення бізнесу, і 51% – що у найближчі п'ять років ситуація погіршиться. 80% респондентів відповіли, що держава приділяє недостатньо уваги розробці заходів щодо підтримки підприємців. Незважаючи на це, 76% за можливості вибору воліли б мати власну справу. Лише 15% опитаних вважають, що держава активно підтримує бізнесменів, 27% – що в країні для бізнесу хороші умови, і 20% – що ці умови надалі стануть ще кращими.

Серед факторів, які негативно впливають на умови для бізнесу, 81% підприємців назвали війну, 72% – корупцію, 71% – низький рівень добробуту громадян. 62% незадоволені роботою судової системи та рівнем захищеності власника, ще 62% – нормативно-правовим регулюванням підприємництва, 63% – роботою контрольно-наглядових органів. Серед позитивних факторів для бізнесу 47% назвали конкуренцію на внутрішньому ринку, 35% – стабільність влади та внутрішньої політики, 28% – доступність кредитів.

Серед найімовірніших ризиків 72% назвали зниження попиту на продукти та послуги, 70% – підвищення податків, 64% – непередбачувані зміни законодавства, 41% – руйнування матеріально-технічної бази через війну. 52% респондентів бояться за власну захищеність на тлі недосконалої судової системи та низького відсотка виправдувальних вироків. Найменше бізнес побоюється дефолту та дестабілізації економіки (20%) та зміни політичної ситуації (22%).

З 10% опитаних назвали найкращим бізнес-планом на найближчі три роки – згорнути справу та закрити компанію. 33% бізнесменів планують підтримувати свою справу на досягнутому рівні, 26% вважають за правильне розвивати бізнес з орієнтацією на швидку віддачу, 23% вважають за краще інвестувати в довгостроковий розвиток.

Одним із компонентів динаміки підприємництва в країні виступає вихід із бізнесу. Так, у 2021 році показник вибуття, що дозволяє отримати уявлення про підприємців, які перестали володіти бізнесом за останні 12 місяців, становив 1,6%. Однак цього ж року було створено бізнесів на 88% більше, ніж було закрито, що говорить про зростання підприємницької активності в країні.

Так, 75% опитаних респондентів у 2021 році закрили свій бізнес через його неприбутковість. Цей показник дуже високий у порівнянні з європейськими країнами, де середнє значення становить 35%. Також це рекордний показник за всі роки спостереження в Україні. При цьому знизилася закриття бізнесу через недоступність фінансування (7,4%) та високих податків та бюрократії (4%). Причини продажу бізнесу, особисті причини або вихід на пенсію становлять невеликий відсоток виходу.

Аналізуючи малий та середній бізнес, необхідно розглянути його структуру. Структуру підприємництва за видами економічної діяльності зображено на рис. 2.

З рисунку випливає, що малий та середній бізнеси в основному зайняті наданням послуг споживачам (охорона здоров'я, освіта, торгівля) або компаніям (інформаційних, логістичних), діяльністю в сільському та лісовому господарстві, рибальстві, видобутку корисних копалин, а також у будівництві.

Висновки. В Україні як новостворені, так і стійкі підприємства активні у наданні послуг споживачам. На споживчий сектор припадає близько половини бізнесів. Принаймні економічного зростання знижується частка підприємств, зайнятих оптово-роздрібною торгівлею,

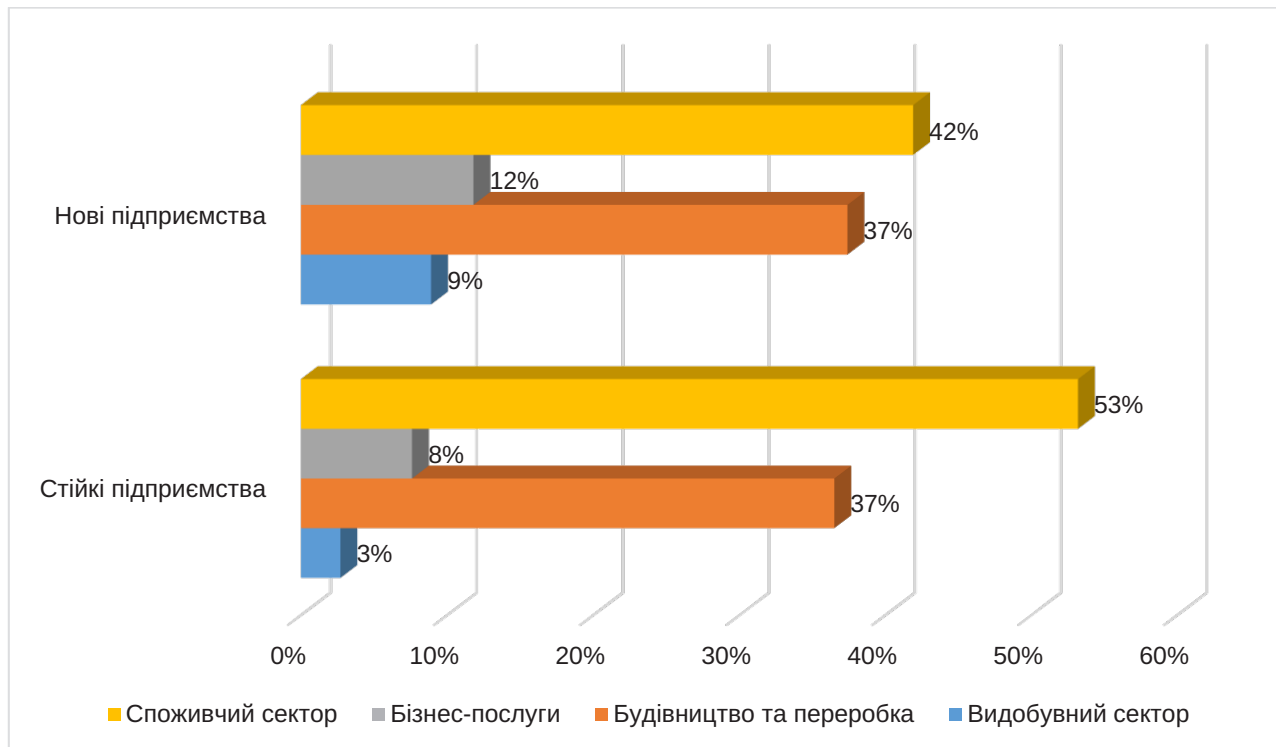

Рис. 2. Секторальний розподіл новостворених та стійких підприємств в Україні, 2021 р., %

Джерело: побудовано автором на основі [14]

і збільшується частка підприємств, які надають бізнес-послуги.

Аналіз підприємницької активності малого та середнього бізнесу в Україні дозволяє зробити такі висновки:

- Індекс підприємницької активності в Україні (кількість підприємців на 1000 осіб працездатного населення) становить 27,6, медіанне значення у світі – 32,2;

- «Найбільш прозорі» регіони – Київ та Харків – дали і найвищу частку підприємців (відповідно 37,4 і 39,1%). З урахуванням неформальної економіки загалом в Україні частку активних підприємців можна подвоювати;

- Підприємницька активність в Україні стагнує. За 2021 рік зростання склало лише 0,3% проти 11,8% роком раніше. Число активних компаній в Києві та Київській області знизилася на 3,3%. Причина – у дорогих кредитах та зниженні платоспроможності населення;

- Малий та середній бізнес зараз дає близько 22% у ВВП України. Ця цифра занижена приблизно вдвічі через особливості офіційної статистики, але все одно набагато менше, ніж у європейських країнах, де цей показник становить 50–60%;

За десятирічний період розвитку малого підприємства самозайняті підприємці пере-

творилися в значиме для економіки країни джерело надходження іноземної валюти, яке кількісно покриває дефіцит валюти за торговельними та інвестиційними операціями.

Однак розрахунками доведено, що надходження валюти від трудових мігрантів з України не покривають потенційних збитків, які виникають в результаті зменшення трудових ресурсів в економіці країни, адже потенціал економічних втрат, обумовлених трудовою міграцією, складає 6% загального обсягу реалізованої продукції (товарів та послуг) в Україні.

Кількість зайнятих осіб у малому підприємстві становило 48% до загальної кількості зайнятих працівників в економіці, що перетворило його в потужне політично та соціально впливове угруповання в Україні.

Діяльність малих підприємств в Україні характеризується низькою результативністю та непрозорістю їх діяльності, яка формується сукупністю чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Навантаження по єдиному податку для малих підприємств є ідентичним навантаженню зі сплати податку на прибуток середніх підприємств, що засвідчує відносно рівні умови оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бедринець М. Д. Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сучасних умовах господарювання». *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 183–190.
2. Бестужева С. В., Козуб В. О. Економічне забезпечення розвитку суб'єктів господарювання у сфері міжнародного бізнесу: формування ефективної системи ризик менеджменту. 2021.
3. Глебова А. І. Європейський досвід підтримки інноваційного малого і середнього підприємництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2014. Вип 2. С. 47–52.
4. Грудзевич Ю. Сутність механізму реалізації підприємницької діяльності та його складових. (The essence of entrepreneurship mechanism and its constituents). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2014. Вип. 25. С. 9–14.
5. Кот Л. Л. Структурно-змістовне дослідження соціального підприємництва як макроекономічної категорії». *Підприємство та інновації*. 2021. № 21. С. 15–23.
6. Попова Л. М. Регуляторна політика у сфері підприємницької діяльності в Україні. *Форум права*. 2017. № 4. С. 191–196.
7. Правове регулювання підприємницької діяльності в Україні та Республіці Польща / Автореферати та анотації дисертацій. Автореферати та анотації дисертацій. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/11047> (дата звернення: 16.10.2022).
8. Цьома В. О. Інноваційна складова розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобальних трансформацій. 2021.

REFERENCES:

1. Grudzevich, Yu. "Sutnist' mekhanizmu realizacii pidpriemnic'koї diyal'nosti ta jogo skladovih. (The essence of entrepreneurship mechanism and its constituents)." *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seriya «Ekononika». Vip. 25 (2014): 9–14. [in Ukrainian]
2. Kot, L. L. "Strukturno-zmistovne doslidzhennya social'nogo pidpriemnictva yak makroekonomichnoї kategorii." *Pidpriemnictvo ta innovacii* 21 (2021): 15–23. [in Ukrainian]
3. C'oma, Viktoriya Oleksandrivna. "Innovacijna skladova rozvitku mizhnarodnogo biznesu v umovah global'nih transformacij." (2021). [in Ukrainian]
4. Bestuzheva, S. V., and V. O. Kozub. "Ekononichne zabezpechennya rozvitku sub'ektiv gospodaryuvannya u sferi mizhnarodnogo biznesu: formuvannya efektyvnoї sistemi rizik menedzhmentu." 2021. [in Ukrainian]
5. Hlebova, A. I. "European experience of supporting innovative small and medium-sized enterprises." *Global and national economic problems*. Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynsky. 2014. Issue 2 (2014): 47–52.
6. Popova L. M. "Regulatory policy in the field of entrepreneurial activity in Ukraine." *Law Forum* 4 (2017): 191–196.
7. Legal regulation of business activity in Ukraine and the Republic of Poland Abstracts and abstracts of dissertations. Abstracts and abstracts of dissertations. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/11047> (access date: 10/16/2022).
8. Bedrynets M. D. "Efficiency of business entities in modern economic conditions." *Business Inform* 4 (2013): 183–190.